

PRZEGLĄD PRAWA ADMINISTRACYJNEGO

(10)2025 • DOI: 10.17951/ppa.2025.10.145-164

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

LUCYNA STANISZEWSKA

lucynast@amu.edu.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3457-0901>

Mikroobszary zieleni w miastach w Polsce i w Regionie Flamandzkim – przegląd ram prawnych i funkcjonowania w praktyce^{*}

*Micro-Green Spaces in Cities in Poland and the Flemish Region –
an Overview of Legal Frameworks and Practical Functioning*

*Ludzie, którzy dbają o swoje ogrody,
dbają o swoje miasta¹.*

^{*} Artykuł przygotowany w oparciu o materiały i doświadczenia zdobyte podczas stażu badawczego realizowanego w Antwerpii w 2025 r. ze środków ID-UB UAM.

¹ J.R. Stilgoe, *Outside Lies Magic: Regaining History and Awareness in Everyday Places*, New York 1998, s. 17.

Wprowadzenie

Podczas VI Kongresu Ruchów Miejskich w 2019 r. zaproponowano Nadzwyczajną Tezę Klimatyczną: „Zbliżająca się katastrofa klimatyczna jest największym współczesnym wyzwaniem ludzkości. W szczególności staje ono przed miastami, które są odpowiedzialne za większość emisji gazów cieplarnianych. Polityka klimatyczna miast powinna uwzględniać zarówno działania na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych, jak i działania na rzecz adaptacji do postępujących zmian klimatu”². Oddaje ona wagę odpowiedzialności, jaka spoczywa na miastach w kontekście przeciwdziałania kryzysowi klimatycznemu. Autorzy wskazują nie tylko na skalę emisji generowanych przez obszary zurbanizowane, ale również na konieczność całościowej zmiany paradygmatu życia miejskiego. Zmiany te mają dotyczyć także wkładu w tworzenie małych oaz zieleni miejskiej (tzw. mikroprzrody).

W tym ujęciu mikroprzroda i działania mikroekologiczne w przestrzeni miejskiej powinny być postrzegane jako pełnoprawne narzędzia polityki klimatycznej miast, zarówno w zakresie adaptacji do skutków zmian klimatu (takich jak np. ograniczanie efektu miejskiej wyspy ciepła, retencja wody), jak i poprawy jakości życia w duchu sprawiedliwości środowiskowej.

Można doszukać się coraz większej liczby dowodów naukowych i empirycznych wskazujących na to, że lokalna przyroda w mikroskali (np. ogrody działkowe, pasy zieleni, niewielkie skwery, oczka wodne, zadrzewienia przyuliczne, dachy zielone, zielen przydomowa) w sposób istotny wpływa na łagodzenie skutków zmian klimatycznych, takich jak retencja wody, ochrona przed upałami³, ochrona bioróżnorodności⁴. Ponadto mikroprzroda prowadzi do dobrostanu ludzi, w tym do poprawy kondycji zdrowia psychicznego, poprzez stworzenie przestrzeni do rekreacji, kontemplacji czy wyciszenia. W badaniu przeprowadzonym w Manchesterze wykazano, że ogrody przydomowe i inne formy zieleni mikroekologicznej mogą znacząco ograniczać ryzyko powodzi powierzchniowych oraz skutki fal upałów. Szczególnie dotyczy to dzielnic, w których ogrody zajmują znaczną część powierzchni, pełniąc funkcję naturalnych buforów wodnych i klimatycznych⁵.

² P. Kubicki, *Portret polskich ruchów miejskich*, Poznań 2020, s. 84.

³ *Wyspa ciepła nad miastem. Przykład rozkładu temperatury według Environmental Science*, <http://www.atmosphere.mpg.de/end/2> (dostęp: 12.08.2025).

⁴ E. Wilson, F. Nicol, L. Nanayakkara, A. Ueberjahn-Tritta, *Public Urban Open Space and Human Thermal Comfort: The Implications of Alternative Climate Change and Socio-economic Scenarios*, „Journal of Environmental Policy & Planning” 2007, vol. 10(1), s. 31 i n.; K. Błażejczyk, *Znaczenie czynników cyrkulacyjnych i lokalnych w kształtowaniu klimatu i bioklimatu aglomeracji warszawskiej*, Warszawa 2002, s. 26.

⁵ G. Cavan, F. Baker, K. Tzoulas, C.L. Smith, *Manchester: The Role of Urban Domestic Gardens in Climate Adaptation and Resilience*, [w:] *Urban Climate Science for Planning Healthy Cities*, eds. C. Ren, G. McGregor, Cham 2021, s. 99–118.

Ten kierunek badań wpisuje się w coraz szerszą europejską debatę naukową dotyczącą rozwiązań opartych na naturze (*nature-based solutions*), w której uwaga koncentruje się szczególnie na mniejszych, często prywatnych elementach zielonej infrastruktury: ogrodach frontowych, zielonych dachach, przepuszczalnych podjazdach, fragmentach zadrzewień. S. De Somer i M. Vangenechten wskazują, że jednym z oczywistych motywów rozwoju mikroprzyrody i dbania o ogrody jest to, że drzewa absorbują dwutlenek węgla, przyczyniając się do łagodzenia zmian klimatycznych. Ponadto autorzy zwracają uwagę na rolę ogrodów w przywracaniu bioróżnorodności i ochronie gatunków rodzimych⁶.

Debatę tę potęguje także rozporządzenie (UE) 2024/1991 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 czerwca 2024 r. w sprawie odbudowy zasobów przyrodniczych i zmiany rozporządzenia (UE) 2022/869⁷. Obowiązuje ono na terenie całej Unii Europejskiej i ma na celu odtworzenie oraz ochronę zniszczonych ekosystemów. Według danych Europejskiej Agencji Środowiska stan 81% siedlisk przyrodniczych i 63% chronionych na terenie Unii Europejskiej gatunków jest niewłaściwy lub zły. W tej sytuacji konieczne staje się podjęcie aktywnych działań naprawczych, skierowanych nie tylko na poprawę stanu siedlisk przyrodniczych czy siedlisk gatunków, lecz także szerzej – zmierzających do odbudowy całych ekosystemów, czemu może służyć również rozwój mikroobszarów zielonych.

Niestety, ustawa o ochronie przyrody i planowania przestrzennego w dużej mierze nadal faworyzuje ochronę przyrody o charakterze obszarowym. Tymczasem działania mikroekologiczne, takie jak tworzenie i ochrona zieleni miejskiej, mają realny potencjał w kontekście adaptacji do zmian klimatycznych. Dlatego należy postulować, aby zarówno ustawa o ochronie przyrody, jak i regulacje aktów planistycznych koncentrowały się nie tylko na formach ochrony wielkoobszarowej (np. obszarów chronionego krajobrazu, parków narodowych, rezerwatów), ale też na ochronie mikroprzestrzeni oraz na kreowaniu zachęt dla mieszkańców miast, aby na swoich działkach pozostawiali jak największe obszary zielone. Prawo rzadko dostrzega ten potencjał w sposób systemowy, oferując ograniczone lub rozproszone wsparcie dla tego typu inicjatyw. Ponadto brakuje skutecznych instrumentów zachęcających do tworzenia i ochrony zieleni w przestrzeniach wspólnych lub półprywatnych (jak np. osiedla mieszkaniowe). Konieczne jest zatem przesunięcie akcentów: od wyłącznie terytorialnej ochrony przyrody ku zintegrowanemu podejściu, w którym także działania lokalne i oddolne będą traktowane jako istotny element polityki klimatycznej i środowiskowej.

⁶ S. De Somer, M. Vangenechten, *Valuing the Potential of Small-Scale Nature in the Flemish Region: A Scan of the Legal Framework, with a Special Focus on Gardens*, "Journal for European Environmental & Planning Law" 2025, vol. 22(3), s. 327.

⁷ Dz.Urz. L 1991/2024, 29.07.2024.

Wobec narastających wyzwań związanych ze zmianami klimatu, urbanizacją oraz utratą bioróżnorodności, miasta stają się kluczowym polem działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Szczególnego znaczenia nabiera w tym kontekście rola zieleni miejskiej i mikroprzyrody, rozumianej jako zbiór lokalnych działań proekologicznych, które mogą wspierać adaptację do zmian klimatu oraz poprawiać jakość życia mieszkańców. Zagadnienie to ma charakter uniwersalny, jednakże podejścia regulacyjne i instytucjonalne do zieleni miejskiej różnią się w zależności od kontekstu prawnego i administracyjnego. Z tego względu analiza porównawcza Polski i Regionu Flamandzkiego (Belgia) pozwala na identyfikację dobrych praktyk legislacyjnych i planistycznych, które mogłyby być zaadaptowane w warunkach polskich luk i barier systemowych, które utrudniają pełne wykorzystanie potencjału mikroprzyrody w polityce miejskiej, a także różnic kulturowych i organizacyjnych, wpływających na sposób realizacji ochrony środowiska na poziomie lokalnym. Dobór Regionu Flamandzkiego jest zdeterminowany wysokim stopniem rozwoju ochrony mikroprzyrody, co czyni go użytecznym punktem odniesienia dla analizy rozwiązań możliwych do wdrożenia w Polsce. Flandria boryka się z rosnącymi problemami rekordowych upałów, okresami suszy oraz intensywnymi opadami deszczu w krótkim czasie. Region Flamandzki w Belgii przeprowadził w latach 2021–2022 innowacyjny projekt badawczy, którego celem było zbadanie, jak mikrozielen w miastach może wpływać na redukcję skutków zmian klimatycznych⁸.

Z kolei Polska, mimo że formalnie dysponuje narzędziami planistycznymi umożliwiającymi ochronę zieleni, wciąż boryka się z brakiem spójnej polityki oraz praktycznego wsparcia dla działań mikroekologicznych. Analiza porównawcza ma zatem charakter diagnostyczny i rekomendacyjny. Pozwala zrozumieć, jak działa system w obu kontekstach, a także dostarcza argumentów na rzecz reformy prawa krajowego oraz wskazuje konkretne mechanizmy (planistyczne, finansowe, instytucjonalne), które mogą poprawić ochronę mikroprzyrody w miastach.

W artykule wykorzystano metodę dogmatycznoprawną, polegającą na analizie obowiązujących przepisów prawa, ich systematyzowaniu, interpretacji oraz ocenie w ramach konkretnego porządku prawnego.

Pojęcie mikroprzyrody i jej przejawy

W polskim porządku prawnym brakuje jednoznacznej definicji mikroprzyrody. Pojęcie to nie występuje ani w ustawach dotyczących ochrony środowiska, ani w aktach planistycznych. „Mikroprzyroda” (*urban micro-nature, small-scale na-*

⁸ Curieuzeneuzen, *About the Research Project*, <https://curieuzeneuzen.be/home-en> (dostęp: 11.08.2025).

ture) to termin socjologiczny odnoszący się do niewielkich, rozproszonych form zieleni występujących w przestrzeni zurbanizowanej, które – pomimo swojej ograniczonej skali – pełnią ważne funkcje ekologiczne, klimatyczne i społeczne⁹.

Mikroprzyroda funkcjonuje zatem jako kategoria funkcjonalna, a nie prawna, co utrudnia jej systemową ochronę i wspieranie. W art. 6 ustawy o ochronie przyrody¹⁰ wskazano różne formy ochrony obszarowej (np. park narodowy, rezerwat przyrody, park krajobrazowy), ale nie odniesiono się do ochrony zieleni w przestrzeni miejskiej jako całości. Niektóre regulacje są rozproszone w ustawie, np. w rozdziale 4 zawarto ochronę terenów zieleni i zadrzewień, a przepisy dotyczą m.in. usuwania drzew i krzewów (art. 83–90). Mikroprzyroda może być więc chroniona pośrednio, jeśli np. drzewa lub krzewy podlegają obowiązkowi uzyskania zezwolenia na ich wycinkę.

Należy wskazać, że miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP) jest jednym z najważniejszych narzędzi ochrony i kształtowania zieleni w miastach, mimo że prawo nie narzuca szczegółowych standardów w tym zakresie. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego wyznaczają tereny zieleni przeznaczone pod parki, ogrody, zieleńce, skwery, tereny zieleni działowej (np. ROD – rodzinne ogrody działkowe)¹¹, tereny zieleni usługowej, a także mogą obejmować parki rekreacyjne z infrastrukturą (art. 15 ust. 2 pkt 1 u.p.z.p.¹²). Takie tereny objęte są ochroną funkcjonalną, nie można ich przeznaczyć np. pod zabudowę mieszkaniową. Innym parametrem kształtowanym w MPZP jest nakaz zachowania powierzchni biologicznie czynnej. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego określa minimalny procent powierzchni biologicznie czynnej na działce (art. 15 ust. 2 pkt 6 u.p.z.p.). Określenie tego parametru zapobiega całkowitemu zabudowaniu działki oraz sprzyja retencji wód opadowych i zazielenieniu przestrzeni¹³. Plan określa również zakaz grodzenia terenów zieleni publicznej, co promuje otwartość przestrzeni i umożliwia korzystanie z niej przez wszystkich mieszkańców. Ponadto może zabezpieczać ciągłość przyrodniczą, w tym pasy zieleni wzdłuż rzek czy torów, pasy zieleni wysokiej przy drogach, oraz określać w zależności od potrzeb granice terenów rekreacyjno-wypoczynkowych (art. 15 ust. 3 pkt 5 u.p.z.p.). Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego musi uwzględniać też istniejące formy

⁹ S.P. Church, *Exploring Green Streets and Rain Gardens as Instances of Small Scale Nature and Environmental Learning Tools*, "Landscape and Urban Planning" 2015, vol. 134, s. 229–240.

¹⁰ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1478, ze zm.).

¹¹ P. Klepacki, M. Kujawska, *Urban Allotment Gardens in Poland: Implications for Botanical and Landscape Diversity*, "Journal of Ethnobiology" 2023, vol. 38(1), s. 123 i n.

¹² Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1130, ze zm.).

¹³ Szerzej A. Fogel, M. Geszprych, *Uwzględnienie zieleni w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Teoria i praktyka*, „Człowiek i Środowisko” 2016, nr 1, s. 115–131.

ochrony przyrody, np. pomniki przyrody, użytki ekologiczne, obszary Natura 2000. Co istotne, nie może ustalać przeznaczenia sprzecznego z ochroną tych terenów.

Choć nie jest to jeszcze powszechne, niektóre MPZP zawierają rekomendacje lub wymogi dla zieleni na dachach i elewacjach. Miejscowy plan może zatem chronić istniejącą zielen (drzewa, zadrzewienia, użytki), tworzyć warunki dla nowej zieleni (np. poprzez nakaz udziału zieleni w działce) oraz kształtować strukturę ekologiczną miasta (np. korytarze, ciągi pieszo-rowerowe w zieleni), ale nie zastępuje aktywnej polityki ochrony zieleni, którą musi prowadzić gmina (np. poprzez programy zazieleniania, edukację, dotacje)¹⁴.

Elementy wyżej opisane pozostawione są władztwu planistycznemu gminy, ponieważ w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym brak jest określenia minimalnych standardów zieleni (np. ile metrów kwadratowych zieleni miałyby przypadać na mieszkańca), obowiązku zachowania ciągłości biologicznej (np. między osiedlami), systemowej ochrony zieleni nieurządzonej (np. dzikich łąk, nieużytków). Wszystko zależy od tego, jak aktywna i świadoma jest lokalna polityka planistyczna.

Brakuje także przepisów nakładających obowiązek ochrony form zieleni przez podmioty prywatne (np. wspólnoty, spółdzielnie mieszkaniowe). Ponadto oddolne działania mieszkańców (np. zakładanie ogrodu społecznego) mogą napotkać przeszkody formalne (np. brak zgody zarządu) czy trudności w uzyskaniu dotacji na ten cel. Brakuje lokalnego systemu grantów czy ulg wspierających rozwój mikroprzyrody wspólnej. Pozytywnym zjawiskiem są z pewnością budżety obywatelskie, które wspierają działania na rzecz rozwoju mikrozieleni.

We flamandzkim systemie prawnym ochrona terenów zielonych nie ogranicza się wyłącznie do dużych kompleksów leśnych. Zgodnie z dekretem o lasach (Bos-decreet) lasy definiuje się jako „obszary lądowe, których drzewa i krzewy stanowią główny składnik, do którego należy charakterystyczna fauna i flora oraz które pełnią jedną lub więcej funkcji”¹⁵. Definicja ta nie zawiera wymogu minimalnej powierzchni – lasem może być nawet niewielki fragment ogrodu. Ocena opiera się na stanie faktycznym. To sądy rozstrzygają, czy dane zadrzewienie spełnia warunki kwalifikacji lasu¹⁶. Kwalifikacja jako las rodzi skutki prawne w postaci zakazu wycinki drzew nawet na prywatnym terenie. Rada ds. Pozwoleń (RvVb – Raad voor Vergunningsbetwistingen) potwierdziła szeroką interpretację tej definicji. Zgodnie

¹⁴ Zob. L. Staniszevska, *Zarządzanie zielenią w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miast*, „Samorząd Terytorialny” 2022, nr 7–8, s. 109–112.

¹⁵ Art. 81 pkt 4 dekretu o lesie.

¹⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gandawie z dnia 24 marca 2023 r., C/464/2023, https://arrestendatabank.be/system/files/arresten/HB%2024-03-2023_0.pdf (dostęp: 11.08.2025).

z art. 16 § 1 flamandzkiego dekretu o ochronie przyrody¹⁷ pozwolenie na budowę nie spowoduje szkody dla przyrody. W świetle zasady zrównoważonego rozwoju oraz zgodnie z orzecnictwem i praktyką organów ochrony środowiska inwestor planujący realizację przedsięwzięcia ingerującego w istniejącą zieleni powinien wykazać, że wycinka drzew lub krzewów – nawet w minimalnym zakresie – jest nieunikniona i uzasadniona celami inwestycji. Inwestor powinien: przeanalizować warianty alternatywne lokalizacji inwestycji (jeśli procedura tego wymaga); uzasadnić konieczność wycinki konkretnego drzewa lub grupy drzew; wskazać, że zakres ingerencji został ograniczony do minimum; zaproponować działania kompensacyjne, np. nasadzenia zastępcze, przesadzenia, ekrany zieleni. W sytuacjach spornych organy administracyjne oraz sądy mogą ocenić, czy inwestor dołożył należytej staranności w unikaniu negatywnego wpływu na środowisko. W swojej roli kasacyjnej wobec decyzji Rady ds. Pezwoleń Rada Stanu (Conseil d'État / Raad van State) przyjęła, że szkoda przyrodnicza jest „nieunikniona” tylko wtedy, gdy wystąpi niezależnie od sposobu realizacji inwestycji¹⁸.

W polskim prawie prywatna własność nieruchomości nie wyklucza nałożenia obowiązków w zakresie ochrony środowiska, w tym zakazów wycinki drzew. Jednym z przykładów są akty prawa miejscowego tworzące obszar chronionego krajobrazu. Można tu wymienić Warszawki Obszar Chronionego Krajobrazu, który obejmuje zarówno tereny leśne, jak i rolnicze oraz osiedla mieszkaniowe. Zgodnie z § 6 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia Wojewody Mazowieckiego z dnia 13 lutego 2007 r. w strefie zwykłej obszaru zakazuje się likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych, jeżeli nie wynikają one z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej i zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych. W praktyce oznacza to, że nawet na działce prywatnej właściciel nie może usunąć wszystkich drzew, jeśli są one zaklasyfikowane jako zadrzewienia śródpolne lub przydrożne, a usunięcie nie spełnia wskazanych warunków wyjątkowych. Zakaz ten nie wymaga każdorazowego wpisania danego drzewa do rejestru pomników przyrody, lecz wynika z samego faktu lokalizacji działki w granicach obszaru chronionego. Orzecnictwo sądów administracyjnych wskazuje, że choć prawo własności podlega ochronie konstytucyjnej (art. 64 Konstytucji RP), to może być ograniczane ustawowo, w tym dla ochrony środowiska (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP). Ograniczenia te są zgodne z zasadą proporcjonalności, a więc konstytucyjnie

¹⁷ Rozporządzenie z dnia 21 października 1997 r. w sprawie ochrony przyrody i środowiska naturalnego, <https://codex.vlaanderen.be/Portals/Codex/documenten/1005915.html> (dostęp: 11.08.2025).

¹⁸ Orzeczenie RvVb z dnia 10 lutego 2022 r., nr RvVb-S-2122-0446.

są dopuszczalne, jeśli służą wartościom publicznym, takim jak zachowanie różnorodności biologicznej¹⁹.

Ochrona drzew jest istotna, ponieważ zarówno Polska, jak i Flandria cierpią na chroniczną wycinkę lasów pod inwestycje. Omawiane regulacje właściwie realizują ochronę mikroekosystemów i zieleni na poziomie lokalnym. Akty prawa miejscowego mogą skutecznie chronić drobne formy przyrody, jeśli zawierają odpowiednie zakazy, a sądy administracyjne i organy ochrony środowiska egzekwują te zakazy.

Zmniejszanie powierzchni utwardzonej jako narzędzie adaptacji do zmian klimatu

Odszczelnianie terenu w miastach stanowi techniczny proces usuwania nieprzepuszczalnych nawierzchni, takich jak asfalt, beton, kostka brukowa, co w konsekwencji ma bezpośredni i istotny wpływ na łagodzenie skutków zmian klimatycznych oraz adaptację miast do nowych warunków. Powierzchnie nieprzepuszczalne (asfalt, beton) nagrzewają się znacznie bardziej niż zielen, a w nocy oddają ciepło do atmosfery, podnosząc temperatury lokalne. Zastąpienie ich roślinnością lub przepuszczalnymi nawierzchniami pozwala obniżyć temperaturę w otoczeniu nawet o kilka stopni Celsjusza. Ponadto odszczelniony teren lepiej chłonie wodę, dzięki czemu nie dochodzi do lokalnych podtopień piwnic, garaży czy skrzynek elektrycznych, a opady nie spływają bezpośrednio do kanalizacji. Woda deszczowa może być zatrzymywana lokalnie, nawadniać roślinność, zasilać wody gruntowe. Truizmem jest stwierdzenie, że utwardzone powierzchnie są biologicznie martwe. Odszczelnienie i zazielenienie umożliwia tworzenie siedlisk dla roślin, owadów, ptaków. Zielen miejska działa także jak naturalny filtr – pochłania pyły, tlenki azotu, dwutlenek węgla²⁰. Odszczelnienie umożliwia zwiększenie powierzchni biologicznie czynnych, co wspiera te procesy. W efekcie powietrze w miastach jest czystsze. Ostatecznie zielen naturalna poprawia estetykę przestrzeni oraz korzystnie wpływa na samopoczucie, koncentrację i zdrowie psychiczne.

W polskim prawie odszczelnianie terenu (czyli np. usunięcie kostki brukowej, asfaltu, betonu) co do zasady nie wymaga pozwolenia na budowę, ale może wymagać zgłoszenia prac rozbiórkowych zgodnie z ustawą Prawo budowlane (art. 30). Natomiast uszczelnienie terenu (np. położenie betonu) może wymagać pozwolenia wodnoprawnego (art. 389 ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne) jako

¹⁹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 14 lutego 2025 r., VII SA/Wa 3004/24, CBOSA.

²⁰ Szerzej A. Harańczyk, *Rola terenów zieleni w kształtowaniu warunków życia mieszkańców miasta*, „Studia. Polska Akademia Nauk. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2010, vol. 131, s. 225–244; M. Czerwieniec, J. Lewińska, *Zielen w mieście*, Kraków 2000, s. 9.

„szczególne korzystanie z wód”. Zmiana ukształtowania terenu dla poprawienia jego użytkowania, w tym podnoszenie nawierzchni, wymaga spełnienia szeregu przepisów prawa regulującego stosunki wodne. Do najważniejszych z nich należy podnoszenie terenu zgodnie z art. 234 i 235 ustawy Prawo wodne. Przepisy uniemożliwiają zmianę warunków przepływu wód opadowych i roztopowych oraz zmianę stosunków wodnych na gruncie ze szkodą dla gruntów sąsiednich. Właściciele gruntów mogą w drodze ugody ustalić zmianę stanu wody na gruntach, jeżeli zmiany te nie wpłyną na inne nieruchomości. Ponadto uszczelnienie terenu działki gruntami nieprzepuszczalnymi wymaga uzyskania pozwolenia wodnoprawnego zgodnie z art. 389 w zw. z art. 34 pkt 4 ustawy Prawo wodne, ponieważ jest to szczególne korzystanie z wód.

We Flandrii nie ma ogólnego obowiązku, który nakazywałby ograniczanie powierzchni uszczelnionych betonem na poziomie gmin lub regionów, niezależnie od przeznaczenia gruntu. W 2022 r. rozważano wprowadzenie takiego obowiązku jako eksperymentu regulacyjnego, ale zrezygnowano z tego pomysłu. Zamiast tego postawiono na ułatwienie odszczelniania przez obywateli, m.in. przez zwolnienie z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę w przypadku braku brukowania gruntów, pod warunkiem że łączna powierzchnia zabudowy nie przekracza 80 m² oraz spełnione są wymogi dotyczące odległości od granic i retencji wód²¹. W ten sposób, stosując metodę zachęt, rząd Flandrii aktywnie wspiera mikroekologię, widząc w niej realne narzędzie adaptacyjne wobec zmian klimatycznych. Rząd flamandzki rozszerzył także katalog prac możliwych do wykonania bez pozwolenia na budowę, dzięki czemu obejmuje on m.in. usuwanie kostki brukowej, betonu i asfaltu, demontaż konstrukcji nieprzepuszczalnych (np. chodników, podjazdów), zazielenianie terenów wcześniej uszczelnionych. Takie regulacje ułatwiają działania obywatelskie – mieszkańcy mogą przekształcać swoje ogrody, podjazdy, dziedzińce lub tarasy bez biurokratycznych barier. To jednak nie wszystko, gdyż poszczególne władze samorządowe określają lokalne przepisy, kształtując w sposób precyzyjny dozwoloną do utwardzenia powierzchnię działki budowlanej. Przykładowo miasto Mechelen w kodeksie budowlanym określiło, że podwórka mniejsze niż 60 m² mogą mieć maksymalnie 20 m² powierzchni utwardzonej. W przypadku, gdy ogród zajmuje powierzchnię 60 m², maksymalna proporcja powierzchni utwardzonej wynosi jedną trzecią, pod warunkiem że 100 m² nie przekracza łączna powierzchnia utwardzonej powierzchni i budynków gospodarczych²².

²¹ Art. 2.1 ust. 8 dekretu rządu flamandzkiego określającego działania [planowania urbanistycznego], dla których nie jest wymagane [pozwolenie środowiskowe]) z dnia 16 lipca 2010 r., <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1019375&datum=&geannoteerd=false> (dostęp: 11.08.2025).

²² Art. 3.4 § 1 i art. 3.5 § 1 kodeksu budowlanego, <https://www.herent.be/file/download/21755/550B9E0981057BCE89AAA599B4E2B51F> (dostęp: 1.08.2025).

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera orzecznictwo, które – nawet przy braku szczegółowych przepisów – może kształtować praktyki sprzyjające ochronie środowiska. Dobrym przykładem jest orzeczenie Rady ds. Pozwoleń w Regionie Flamandzkim dotyczące zakazu stosowania sztucznej trawy w ogrodzie prywatnym. Organ odwoławczy uznał, że pokrycie ogrodu sztuczną trawą narusza zasadę „dobrego zagospodarowania przestrzennego”, ponieważ ogranicza zdolność gleby do retencji wody, wpływa negatywnie na bioróżnorodność i przyczynia się do powstawania miejskiej wyspy ciepła. Pomimo braku przepisów wyraźnie zakazujących tego typu działań, decyzja została utrzymana w mocy, a Rada podkreśliła, że organ planowania działań w granicach przysługującego mu uznania administracyjnego. W wyroku Rada potwierdziła również, że sztuczna trawa stanowi uszczelnioną powierzchnię, co oznacza, że (z zasady) wymaga pozwolenia na budowę, ponieważ narusza stosunki wodne²³.

Potencjał rozwoju mikroprzyrody – wyzwania i bariery

Mimo rosnącej świadomości naukowej i społecznej co do znaczenia mikroprzyrody, w praktyce nadal funkcjonuje ona na marginesie polityk miejskich i prawnych. Można mówić o wyraźnej luce między potencjałem mikroprzyrody a rzeczywistym wsparciem i regulacją prawną jej ochrony. Podstawowym problemem jest brak odrębnego lub jednoznacznego statusu prawnego dla mikroform przyrody. W przeciwieństwie do parków narodowych, rezerwatów czy obszarów Natura 2000 mikroprzyroda rzadko bywa przedmiotem szczególnej ochrony prawnej. Nie istnieje definicja ustawowa mikroprzyrody, a formy takie jak zadrzewienia śródpolne, małe oczka wodne, ogródki społeczne czy zielone dachy traktowane są zazwyczaj jako elementy użytkowe, ale mogą podlegać ochronie w ramach ochrony obszarowej.

Ochrona i zagospodarowanie mikroprzyrody znajduje się na styku wielu dziedzin: planowania przestrzennego, ochrony środowiska, gospodarki wodnej i wreszcie prawa cywilnego. Ta refleksja ma szczególne znaczenie w kontekście rosnącej urbanizacji, kryzysu klimatycznego i potrzeby zwiększania zielonych przestrzeni miejskich. Można zadać następujące pytania: Jaki jest status ogrodu lub działki, które właściciel prywatny zdecyduje się udostępnić społeczności lokalnej jako miejsce zieleni? Czy powinien podlegać innym normom niż własność prywatna, zwłaszcza jeśli jego działanie wpływa na dobrostan wspólnoty, bioróżnorodność lub adaptację do zmian klimatu? W Polsce nie istnieje regulacja dostępu do prywatnych terenów, znanego np. ze Skandynawii (*allmansrätten*,

²³ Orzeczenie RvVb z dnia 3 sierpnia 2023 r., nr RvVb-A-2223-1143.

tw. prawo do korzystania z natury) czy Wielkiej Brytanii (*right to roam*)²⁴. Jednakże podmioty prywatne komercyjnie udostępniają swoje ogrody i prywatne parki jako miejsca do organizacji ślubów, eventów firmowych, przyjęć rodzinnych i innych wydarzeń kultury. W prywatnej przestrzeni właściciel znajduje się w pozycji, która pozwala mu decydować, jak inni mogą zachowywać się w tej przestrzeni, ponosi bowiem odpowiedzialność za to, co może się zdarzyć na jego nieruchomości. Zgodnie z polskim prawem cywilnym odpowiedzialność za delikt na terenie nieruchomości prywatnej ponosi co do zasady właściciel nieruchomości, chyba że istnieją okoliczności przerzucające odpowiedzialność na kogoś innego (np. na najemcę, organizatora imprezy, administratora)²⁵. G.A. Cohen, analizując kwestie sprawiedliwości społecznej i własności, zwraca uwagę, że uzasadnione korzystanie z prywatnego zasobu (w tym z przestrzeni przez ogół) wymaga „odpowiedniej procedury”, która byłaby akceptowalna dla wszystkich członków wspólnoty. Chodzi nie tylko o legalność czy formalną zgodność z przepisami, lecz także o normatywne uzasadnienie, które respektuje równość, wzajemność i niedyskryminację osób znajdujących się na takim terenie (np. w prywatnym parku)²⁶. Wspólna przestrzeń wiąże się z pewnym fundamentem egalitaryzmu i współobecności – wszyscy mamy do niej równe prawo, nawet jeśli nasze działania chwilowo się przecinają lub ze sobą konkurują. Przebywanie w parku czy korzystanie z drogi nie wymaga czyjejś uprzedniej zgody, co odróżnia przestrzeń publiczną od przestrzeni prywatnej. W prywatnym ogrodzie zachowania są zdeterminowane regulaminem przyjętym przez właściciela lub zarządcę. Na przykład zakłócanie porządku uniemożliwia innym korzystanie z przestrzeni – mimo że formalnie dzieje się w ramach „wolności”, to staje się faktycznym wykluczeniem innych. Ta logika wyznacza granicę pomiędzy uży-

²⁴ Taka regulacja umożliwia swobodny dostęp do wielu terenów prywatnych na zasadzie tradycji lub prawa. Szerzej J. Thorogood, A. Hastie, C. Hill-Butler, *Public Access, Private Land and Spatial Politics: The Geographical Importance of the Right of Way in Coventry, England*, „Transactions of the Institute of British Geographers” 2022, vol. 47(2), s. 484–498; R. Mortazavi, *The Right of Public Access in Sweden*, „Annals of Tourism Research” 1997, vol. 24(3), s. 609–623.

²⁵ Art. 415 k.c., art. 435 § 1 k.c. oraz art. 427 k.c. kreują podstawy odpowiedzialności właściciela, natomiast odpowiedzialność zarządcy opiera się na art. 429 k.c., zgodnie z którym kto powierza wykonanie czynności drugiemu, ten jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną przez sprawcę przy wykonywaniu powierzonej mu czynności, chyba że nie ponosi winy w wyborze albo wykonanie czynności powierzył osobie, przedsiębiorstwu lub zakładowi, które w zakresie swej działalności zawodowej trudnią się wykonywaniem takich czynności. Zob. M. Habdas, *Odpowiedzialność za zawalenie się budowli lub oderwanie się jej części w świetle aktualnych uwarunkowań rynkowych*, „Rejent” 2014, nr 10; S. Wieteska, *Obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej zarządcy nieruchomości w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 78.

²⁶ G.A. Cohen, *Self-Ownership, Freedom, and Equality*, [w:] *Self-Ownership, Freedom, and Equality: Studies in Marxism and Social Theory*, Cambridge 1995, s. 67 i n.

waniem wspólnej przestrzeni a dominacją nad nią. W tym sensie Cohenowska „procedura” ma charakter formalny, ale także buduje standard sprawiedliwości i wzajemnego szacunku, który musi regulować korzystanie z jednego dobra. Jeśli przestrzeń ma być rzeczywiście wspólna, to musi istnieć transparentny, inkluzyjny mechanizm regulujący jej użytkowanie, który uznaje obecność innych jako równoprawną i nie może służyć do ich trwałego wykluczenia²⁷.

Ponadto należy zwrócić uwagę na to, że niekiedy MPZP przeznacza nieruchomości prywatne, zwłaszcza gdy na obszarze objętym planem nie ma działek gminnych, na cele publiczne, w tym na zieleni urządzoną. Uzasadnieniem dla poszerzenia czy utworzenia zieleni kosztem części lub całości działek prywatnych jest zapewnienie mieszkańcom bezpośredniego dostępu do zaprojektowanej przestrzeni publicznej w postaci zieleni urządzonej, oznaczonej w planach symbolem ZP. Właściciele działek prywatnych często zaskarżają takie postanowienia MPZP do sądów administracyjnych, podnosząc naruszenie art. 140 kodeksu cywilnego oraz art. 31 ust. 3 i art. 64 ust. 3 Konstytucji RP poprzez istotne i nieproporcjonalne ograniczenie sposobu korzystania z nieruchomości, polegające na pozbawieniu możliwości korzystania z działek w sposób zgodny z ich społeczno-gospodarczym przeznaczeniem, a tym samym pozbawiając skarżących możliwości dokonania zabudowy i w konsekwencji obniżając ich wartość. W orzecznictwie sądów administracyjnych podkreśla się, że interes publiczny nie ma na gruncie przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym prymatu pierwszeństwa w odniesieniu do interesu jednostki. Przyjęte w tej ustawie rozwiązania prawne oparte są na zasadzie równowagi interesu ogólnopaństwowego, interesu gminy oraz interesu jednostki. Oznacza to obowiązek rozważnego wyważenia praw indywidualnych (interesów obywateli) oraz interesu publicznego, a także uwzględnienia aspektów racjonalności działań i proporcjonalności ingerencji w sferę wykonywania prawa własności, chronionego Konstytucją RP. Ma to szczególne znaczenie w przypadku kolizji tych interesów, w tym interesu gminy z interesem obywateli, wynikającym np. z prawa własności nieruchomości. Wskazuje się także, że poszanowanie prawa własności jest jednym z wielu elementów podlegających uwzględnieniu w procesie planowania przestrzennego. Kreowanie poprzez plan zagospodarowania przestrzennego polityki przestrzennej na szczeblu gminy niejednokrotnie wymaga rozstrzygania konfliktów pomiędzy interesem indywidualnym a interesem publicznym bądź pomiędzy sprzecznymi ze sobą interesami indywidualnymi. W razie kolizji przyznanie prymatu jednemu interesowi ponad drugim wymaga zatem każdorazowo porównania wartości chronionych z tymi, które w efekcie

²⁷ Szerzej C. Essert, *The Nature Value of Public Space (with Some Lessons from the Pandemic)*, „Fordham Urban Law Journal” 2022, vol. 50(1), s. 74.

wprowadzanej regulacji mają ulec ograniczeniu. W konsekwencji uczynienie jednego z interesów nadrzędnym, gdy chodzi o konflikt w pełni równorzędnych interesów jednostek, spośród których jedna ma doznać ograniczenia posiadanych praw rzeczowych, wymaga rozważenia i umotywowania²⁸. W jednym z wyroków Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził, że władztwo planistyczne daje gminie prawo ingerencji w uprawnienia właścicielskie, niemniej ingerencja taka nie oznacza zupełnej dowolności i arbitralności w tym zakresie. Ingerencja taka może mieć miejsce tylko na podstawie i w granicach obowiązujących ustaw²⁹. Art. 140 kodeksu cywilnego reguluje natomiast istotę i treść prawa własności, stanowiąc, że w granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rozporządzać rzeczą. Prawo własności podlega niewątpliwie ochronie przewidzianej w art. 21 Konstytucji RP. Jednocześnie w myśl art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym jest jedną z ustaw szczególnych, które wyznaczają granice władania rzeczą przez właściciela. Na mocy tej ustawy organy gminy zostały upoważnione do ingerencji w prawo własności innych podmiotów w celu ustalenia przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenów położonych na obszarze gminy. Realizując to prawo, rada gminy działa w granicach przysługującego jej władztwa planistycznego, które daje jej prawo legalnej ingerencji w sferę wykonywania prawa własności. Jednym z takich dopuszczalnych przez prawo ograniczeń prawa własności jest możliwość uchwalania MPZP, które – jako przepisy prawa powszechnie obowiązującego na terenie danej gminy – kształtują ład przestrzenny i treść prawa własności. Na podstawie art. 6 ust. 2 pkt 1 u.p.z.p. każdy ma prawo, w granicach określonych ustawą, do zagospodarowania terenu, do którego ma tytuł prawny, zgodnie z warunkami ustalonymi w MPZP albo decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, jeżeli nie narusza to chronionego prawem interesu publicznego oraz osób trzecich. Jeżeli gminy, podejmując rozwiązania przeznaczenia gruntów prywatnych na tereny zielone publiczne, są w stanie uzasadnić taką ingerencję w prawo własności, to nie do-

²⁸ Wyrok NSA z dnia 29 maja 2015 r., II OSK 2661/13; wyrok NSA z dnia 21 czerwca 2016 r., II OSK 2541/14; wyrok NSA z dnia 1 października 2015 r.; II OSK 269/14.

²⁹ Wyrok NSA z dnia 8 grudnia 2016 r., II OSK 673/15.

chodzi do przekroczenia granic władztwa planistycznego, a ograniczenie prawa własności przysługującego następuje w zgodzie z przepisami obowiązującego prawa, z zachowaniem odpowiednich proporcji i po wyważeniu interesów publicznego oraz prywatnego, z poszanowaniem zasady równości.

Innym sposobem zabezpieczenia obszarów zielonych, zwłaszcza w bliskiej odległości dużych osiedli mieszkaniowych, jest tworzenie na gruntach miejskich ogrodów społecznych³⁰. W Polsce od niedawna tworzone są ogrody społeczne – to stosunkowo nowa inicjatywa, która szybko zyskuje popularność. Ogrody społeczne są formą ogólnodostępnej miejskiej zieleni, nad którą pieczę wspólnie sprawują członkowie określonej społeczności. Ogrody w miastach najczęściej są uprawiane przez członków społeczności zamieszkujących wspólnie dzielnicę lub jedno osiedle, położone w pobliżu zielonego zakątka. Zasady ich użytkowania są uregulowane na mocy regulaminów, umów lub deklaracji członkowskich. Ogrody społeczne powstają z inicjatywy grup nieformalnych (sąsiedzkich), formalnych (spółdzielni mieszkaniowych), instytucji (np. klubów seniora, domów kultury, muzeów) lub organizacji pozarządowych. Na ogół tworzone są na miejskich gruntach, często na nieużytkach, obszarach zdegradowanych, zaniedbanych i niezagospodarowanych. Finansowanie ogrodu wspólnotowego uzależnione jest od jego inicjatorów. Fundusze na utrzymanie zielonego zakątka mogą pochodzić ze składek członków, zbiorów publicznych, budżetu organizacji, programów lokalnych lub konkursów³¹. Najczęściej w ogrodzie społecznym wydzielona jest specjalna przestrzeń uprawna z grządkami (stałymi i podwyższonymi), drzewkami i krzewami owocowymi czy szklarniami. Dodatkowo można wyodrębnić strefę edukacyjną, rekreacyjną, wypoczynkową czy hodowlaną (z pasieką). Miejskie ogrody wzbogacają budki lęgowe i karmniki dla ptaków, hotele dla owadów, kompostowniki³². W ogrodach wspólnotowych nie może zabraknąć także elementów małej architektury przeznaczonych do wypoczynku, takich jak: stoły, krzesła, hamaki, ławki. Ogrody społeczne poszerzają dostęp do zieleni, szczególnie tam, gdzie jest ona deficytowa – na gęsto zabudowanych osiedlach, w dzielnicach poprzemysłowych i w zaniedbanych przestrzeniach miejskich. Mieszkańcy zyskują miejsce, w którym mogą nie tylko odpocząć, ale również aktywnie uczestniczyć w tworzeniu i utrzymaniu zieleni, co buduje poczucie sprawczości i współodpowiedzialności za przestrzeń wspólną.

³⁰ M. Szczepańska, S. Staszewska, *Znaczenie ogrodnictwa miejskiego w procesie rewitalizacji*, „Problemy Rozwoju Miast” 2016, vol. 13(3), s. 33–43.

³¹ M. Luniak, *Dzikię życie w parkach miejskich – jak mu sprzyjać*, 2020, <https://zzw.waw.pl/wp-content/uploads/2019/02/Dzikię-zycie.pdf> (dostęp: 17.09.2025).

³² A. Falkowska, *Ogrody społecznościowe jako forma edukacji ekologicznej wśród inicjatyw lokalnych – unikalność łączenia pedagogiki z ekologią w ramach obchodów Jubileuszu APS*, „Facta Ficta Journal of Theory, Narrative & Media” 2021, nr 8, s. 27.

Te mikroskalowe inicjatywy pełnią funkcję lokalnych „ekosystemów”: zwiększają bioróżnorodność, wspierają retencję wody opadowej, łagodzą efekt miejskiej wyspy ciepła, poprawiają jakość powietrza. Dzięki ogrodom społecznym wracają owady zapylające, pojawiają się ptaki, a zanieczyszczone i zdegradowane działki odzyskują funkcję życiodajną. Wreszcie ogrody społeczne pełnią funkcję społecznych przestrzeni kontaktu: łączą sąsiadów, promują integrację międzypokoleniową, stwarzają okazje do edukacji ekologicznej i wspólnego działania. Dla wielu osób, zwłaszcza starszych, dzieci oraz osób z niepełnosprawnościami, mogą być jedynym dostępem do żywej przyrody, poza zamkniętymi i trudniej dostępnymi parkami.

Bez wątpienia ochrona i wspieranie ogrodów społecznych powinny stać się integralną częścią miejskiej polityki planistycznej i środowiskowej. Zamiast traktować je jako tymczasowe „zagospodarowanie” niepotrzebnych działek, należy uznać ich strategiczną rolę w budowaniu zielonej infrastruktury, odpornych społeczności i zdrowszego środowiska miejskiego.

Finansowe wsparcie tworzenia i rozwoju mikrozieleni

Mikroformy zieleni często powstają w wyniku inicjatyw obywatelskich mieszkańców, wspólnot mieszkaniowych, fundacji czy lokalnych liderów. Do narzędzi ich realnego wspierania należą m.in. dotacje, programy grantowe oraz ulgi podatkowe, a zatem takie rozwiązania, które wspierają ekologiczne działania w skali mikro.

We Flandrii zachęty finansowe dotyczą głównie inicjatyw oddolnych, związanych z renaturyzacją przestrzeni prywatnych. Programy takie jak „Natuur in je Buurt”³³ czy „Natuur op School”³⁴ służą finansowaniu działań na rzecz mikroprzyrody, przy czym kierowane są głównie do instytucji publicznych i organizacji społecznych. Kluczowym kierunkiem rozwoju polityki lokalnej staje się jednak

³³ Vlaanderen, *Projectoproep Natuur in je Buurt*, <https://natuurenbos.vlaanderen.be/subsidies-en-projectoproepen/subsidiesprojectoproepen-inrichting-van-natuur/projectoproep-natuur-je-buurt> (dostęp: 4.08.2025). Program dotacyjny „Natura w Twojej Okolicy” wspiera wdrażanie rozwiązań opartych na naturze – zrównoważonej i bioróżnorodnej przyrodzie flamandzkiej. Dotyczy sadzenia nowych drzew.

³⁴ Vlaanderen, *Natuur in je school*, <https://www.vlaanderen.be/duurzaam-educatiepunt/natuur-in-je-school> (dostęp: 4.08.2025). W ramach konkursu „Przyroda w Twojej Szkole” rząd flamandzki dąży do stworzenia silnego i odpornego środowiska naturalnego. Oparte na naturze działania adaptacyjne do zmian klimatu zwiększają infiltrację i buforowanie wody, uzupełniają wody gruntowe oraz mogą aktywnie zwalczać stres cieplny. Bardziej naturalne środowisko szkolne bezpośrednio wspiera również misję edukacyjną. Nauka na świeżym powietrzu ma pozytywny wpływ na wyniki w nauce uczniów oraz na dobrostan uczniów, personelu i innych użytkowników szkoły.

wsparcie indywidualnych obywateli: właścicieli działek, ogródków czy wspólnot mieszkaniowych, którzy są gotowi projektować i utrzymywać przyjazne naturze ogrody, dziedzince i przestrzenie wspólne. Przykładowo władze lokalne w mieście Mortsel wprowadziły możliwość ubiegania się o dotacje (np. 100 euro rocznie za założenie ekologicznego ogrodu)³⁵. Program pokazuje, jak skuteczne może być stosowanie zachęt oraz okazywanie zaufania do obywatela. Zachęty finansowe tego rodzaju stanowią uzupełnienie dla klasycznej regulacji – nie zastępują jej, tylko tworzą warunki, w których zrównoważone praktyki mogą być społecznie atrakcyjne, ekonomicznie opłacalne i prawnie osiągalne. W długiej perspektywie mogą one odegrać kluczową rolę w przekształcaniu krajobrazu miejskiego w bardziej odporny i ekologicznie funkcjonalny.

W Polsce istnieje kilka przykładów samorządowego wsparcia finansowego dla tworzenia i rozwoju zieleni, choć zazwyczaj dotyczy ono ROD, a nie prywatnych ogrodów. W 2024 r. przeznaczono około 6,8 mln zł na rozwój infrastruktury ROD w Polsce. Przykładowo w Poznaniu inwestycje w ogrody działkowe otrzymały ponad 1,5 mln zł³⁶. Oprócz tego zdarzają się też inne inicjatywy lokalne. W Warszawie działał program „Moja Woda”, wspierający budowę zbiorników retencyjnych dla gospodarstw prywatnych, z dotacją aż do 80% na budowę zbiornika³⁷. Choć program nie jest kontynuowany w 2025 r., wciąż działają lokalne dotacje na mikroretencję. Natomiast w ramach programu „Mazowsze dla klimatu 2025” samorządy mogą uzyskać dotację na infrastrukturę „błękitno-zieloną”, nasadzenia zieleni i działania adaptacyjne w kwocie nawet do 200 tys. zł³⁸. Niestety, ten ostatni program nie dotyczy osób prywatnych. Brakuje jednak systemowego wsparcia finansowego dla takich działań.

W Polsce nie funkcjonuje szeroko dostępny i długofalowy system dotacji na odszczelnianie, zazielenianie czy przekształcanie przestrzeni prywatnych w przestrzenie bardziej przyjazne środowisku. W regionach takich jak Flandria coraz częściej pojawiają się granty na „klimatyczne ogrody” oraz premie za demontaż betonu³⁹. W Polsce takie instrumenty dopiero się pojawiają i mają charakter in-

³⁵ Mortsel, *Subsidie voor de aanleg en onderhoud van een ecologische tuin*, <https://www.mortsel.be/ecologische-tuin> (dostęp: 1.08.2025).

³⁶ Portal Samorządowy, *ROD-y z dofinansowaniem. Miliony na rodzinne ogrody działkowe w miastach*, 2024, https://www.portalsamorzadowy.pl/finanse/rod-y-z-dofinansowaniem-miliony-na-rodzinne-ogrody-dzialkowe-w-miastach%2C556838.html?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 17.07.2025).

³⁷ Serwis RP, *Moja Woda – wsparcie działań realizowanych przez WFOŚiGW*, <https://www.gov.pl/web/nfosisgw/moja-woda--wsparcie-dzialan-realizowanych-przez-wfosigw> (dostęp: 11.08.2025).

³⁸ Biuletyn Informacji Publicznej Samorządu Województwa Mazowieckiego, <https://mazovia.pl/pl/bip/zalaw-sprawekologia-i-srodowisko/mazowsze-dla-klimatu/mazowsze-dla-klimatu-2025> (dostęp: 5.07.2025).

³⁹ S. De Somer, M. Vangenechten, *op. cit.*, s. 338.

cydentalny. Wielu właścicieli nieruchomości nie zdaje sobie sprawy z faktu, że ich decyzje dotyczące zieleni (np. usunięcie trawnika, położenie kostki, wycinka drzew) mają znaczenie prawne i środowiskowe. Podobnie wśród pracowników administracji lokalnej często brakuje wiedzy na temat możliwości prawnego wspierania mikroprzyrody, np. poprzez zapisy w MPZP, decyzje o warunkach zabudowy. Skutkuje to niewykorzystywaniem dostępnych narzędzi i niskim poziomem egzekwowania przepisów chroniących zieleni.

Kierunki rozwoju i rekomendacje

Istnieje dziś szeroki konsensus naukowy, że mikroprzyroda, czyli niewielkie przestrzenie zielone, często zlokalizowane na gruntach prywatnych, odgrywa istotną rolę w przywracaniu bioróżnorodności oraz budowaniu odporności miast na zmiany klimatyczne. Pomimo tej wiedzy zarówno prawo, jak i polityki publiczne wciąż traktują małoskalowe formy przyrody jako zjawisko peryferyjne, które nie zasługują w pełni na uwagę lub ochronę. Lukę tę dostrzegają praktycy oraz badacze, a rozporządzenie 2024/1991 wymusza konieczność zmiany tej perspektywy, również w odniesieniu do ekosystemów miejskich. Przykłady z Polski i belgijskiego Regionu Flamandzkiego pokazują, że prawne uznanie wartości przyrody na małą skalę postępuje, ale w sposób niejednorodny i często fragmentaryczny. Jednym z kluczowych problemów jest nadal charakter wielu instrumentów ochrony przyrody, takich jak ogólny obowiązek dbałości o przyrodę – choć istnieje w prawie, rzadko przekłada się na konkretne wymogi wobec właścicieli terenów zielonych. Także lokalne przepisy planistyczne mogłyby znacznie silniej wspierać ekologizację przestrzeni prywatnych, m.in. poprzez wymagania dotyczące stosowania roślin odpornych na zmiany klimatu czy ograniczanie powierzchni utwardzonych. Od lat w ochronie przyrody obserwuje się rozwój wsparcia prawnego dla działań związanych z ochroną obszarową czy gatunkową, a zatem działań ukierunkowanych na tzw. przyrodę specjalną (rzadkie gatunki, parki narodowe, rezerваты), podczas gdy „zwykła” bioróżnorodność, obecna codziennie w miejskich ogrodach i podwórkach, bywa pomijana, a jej waga nie jest dostrzegana. Tymczasem to właśnie zaangażowanie osób prywatnych i małych wspólnot może stać się kluczowym elementem transformacji ekologicznej, pod warunkiem że zostanie ono wsparte przez czytelne ramy prawne, zachęty finansowe oraz działania edukacyjne.

Należy postulować o silniejszą ochronę zieleni w planie ogólnym gminy oraz w MPZP, a także o spójność planów miejscowych z pozostałymi aktami prawa miejscowego, zapewniającymi różne formy ochrony przyrody ustanowione na szczeblu lokalnym.

Bibliografia

- Błażejczyk K., *Znaczenie czynników cyrkulacyjnych i lokalnych w kształtowaniu klimatu i bioklimatu aglomeracji warszawskiej*, Warszawa 2002.
- Cavan G., Baker F., Tzoulas K., Smith C.L., *Manchester: The Role of Urban Domestic Gardens in Climate Adaptation and Resilience*, [w:] *Urban Climate Science for Planning Healthy Cities*, eds. C. Ren, G. McGregor, Cham 2021, DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-87598-5_5.
- Church S.P., *Exploring Green Streets and Rain Gardens as Instances of Small Scale Nature and Environmental Learning Tools*, "Landscape and Urban Planning" 2015, vol. 134, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.10.021>.
- Cohen G.A., *Self-Ownership, Freedom, and Equality*, [w:] *Self-Ownership, Freedom, and Equality: Studies in Marxism and Social Theory*, Cambridge 1995, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511521270.005>.
- Czerwieniec M., Lewińska J., *Zieleń w mieście*, Kraków 2000.
- De Somer S., Vangenechten M., *Valuing the Potential of Small-Scale Nature in the Flemish Region: A Scan of the Legal Framework, with a Special Focus on Gardens*, "Journal for European Environmental & Planning Law" 2025, vol. 22(3), DOI: <https://doi.org/10.1163/18760104-22030005>.
- Essert C., *The Nature Value of Public Space (with Some Lessons from the Pandemic)*, "Fordham Urban Law Journal" 2022, vol. 50(1).
- Falkowska A., *Ogrody społecznościowe jako forma edukacji ekologicznej wśród inicjatyw lokalnych – unikalność łączenia pedagogiki z ekologią w ramach obchodów Jubileuszu APS*, „Facta Ficta Journal of Theory, Narrative & Media” 2021, nr 8.
- Fogel A., Geszprych M., *Uwzględnienie zieleni w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Teoria i praktyka*, „Człowiek i Środowisko” 2016, nr 1.
- Habdas M., *Odpowiedzialność za zawalenie się budowli lub oderwanie się jej części w świetle aktualnych uwarunkowań rynkowych*, „Rejent” 2014, nr 10.
- Harańczyk A., *Rola terenów zieleni w kształtowaniu warunków życia mieszkańców miasta*, „Studia. Polska Akademia Nauk. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2010, vol. 131.
- Klepacki P., Kujawska M., *Urban Allotment Gardens in Poland: Implications for Botanical and Landscape Diversity*, "Journal of Ethnobiology" 2023, vol. 38(1), DOI: <https://doi.org/10.2993/0278-0771-38.1.123>.
- Kubicki P., *Portret polskich ruchów miejskich*, Poznań 2020.
- Luniak M., *Dzikię życie w parkach miejskich – jak mu sprzyjać*, 2020, <https://zzw.waw.pl/wp-content/uploads/2019/02/Dzikię-zycie.pdf> (dostęp: 17.09.2025).
- Mortazavi R., *The Right of Public Access in Sweden*, "Annals of Tourism Research" 1997, vol. 24(3), DOI: [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00010-8](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00010-8).
- Mortsel, *Subsidie voor de aanleg en onderhoud van een ecologische tuin*, <https://www.mortsel.be/ecologische-tuin> (dostęp: 1.08.2025).
- Portal Samorządowy, *ROD-y z dofinansowaniem. Miliony na rodzinne ogrody działkowe w miastach*, 2024, https://www.portalsamorzadowy.pl/finanse/rod-y-z-dofinansowaniem-miliony-na-rodzinne-ogrody-dzialkowe-w-miastach%2C556838.html?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 17.07.2025).

- Serwis RP, *Moja Woda – wsparcie działań realizowanych przez WFOŚiGW*, <https://www.gov.pl/web/nfosigw/moja-woda--wsparcie-dzialan-realizowanych-przez-wfosigw> (dostęp: 11.08.2025).
- Staniszewska L., *Zarządzanie zielenią w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miast*, „Samorząd Terytorialny” 2022, nr 7–8.
- Stilgoe J.R., *Outside Lies Magic: Regaining History and Awareness in Everyday Places*, New York 1998.
- Szczepańska M., Staszewska S., *Znaczenie ogrodnictwa miejskiego w procesie rewitalizacji*, „Problemy Rozwoju Miast” 2016, vol. 13(3).
- Thorogood J., Hastie A., Hill-Butler C., *Public Access, Private Land and Spatial Politics: The Geographical Importance of the Right of Way in Coventry, England*, “Transactions of the Institute of British Geographers” 2022, vol. 47(2), DOI: <https://doi.org/10.1111/tran.12514>.
- Wieteska S., *Obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej zarządcy nieruchomości w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 78.
- Wilson E., Nicol F., Nanayakkara L., Ueberjahn-Tritta A., *Public Urban Open Space and Human Thermal Comfort: The Implications of Alternative Climate Change and Socio-economic Scenarios*, “Journal of Environmental Policy & Planning” 2007, vol. 10(1), DOI: <https://doi.org/10.1080/15239080701652615>.

Abstract: This article is based on an analysis of experiences in Poland and the Flemish Region of Belgium. It sheds light on the insufficiently recognized, yet crucial potential of micro-green spaces (such as community gardens, home green spaces, and green urban spaces) in counteracting the effects of the climate crisis and environmental degradation in cities. The aim of the article is to highlight the need to develop both legal regulations and practical application of law for small-scale nature conservation, which not only protects the environment but also activates residents and facilitates grassroots pro-ecological initiatives. The current legal framework in Poland and Flanders in the field of nature protection, spatial planning, construction law, and water management is analyzed, pointing out the existing systemic gaps, procedural limitations, and lack of clear regulations that favor the creation and protection of micro-nature. Special attention is paid to financial support mechanisms, the role of local governments, and the social dimension of green space management. The analysis shows that effective adaptation of cities to climate change and improvement of the quality of life of their inhabitants require not only strategic national policies, but also flexible, local legal and institutional tools that will enable the development and protection of green areas on the smallest, often private plots of land.

Keywords: legal protection of micro-nature; Nature Conservation Act; community gardens; urban green spaces; adaptation to climate change; grassroots initiatives

Abstrakt: Artykuł oparty został na analizie doświadczeń Polski oraz Regionu Flamandzkiego w Belgii. Rzuca światło na niedostatecznie rozpoznany, a jednocześnie kluczowy potencjał mikroprzestrzeni zielonych (takich jak ogrody społeczne, przydomowe tereny zielone, zazielenione przestrzenie miejskie) w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu klimatycznego i degradacji środowiska w miastach. Celem artykułu jest wskazanie potrzeby rozwoju zarówno regulacji prawnej, jak i praktyki stosowania prawa dla ochrony przyrody w małej skali, która nie tylko chroni środowisko, lecz także aktywizuje mieszkańców oraz ułatwia oddolne inicjatywy proekologiczne. Przeanalizowano obowiązujące ramy prawne w Polsce i Flandrii w zakresie ochrony przyrody, planowania przestrzennego, prawa budowlanego oraz zarządzania

wodami, wskazując na istniejące luki systemowe, ograniczenia proceduralne oraz brak jednoznacznych regulacji sprzyjających tworzeniu i ochronie mikroprzyrody. Szczególną uwagę poświęcono mechanizmom wsparcia finansowego oraz roli samorządów i społecznego wymiaru zarządzania zielenią. Analiza pokazuje, że skuteczna adaptacja miast do zmian klimatycznych oraz poprawa jakości życia mieszkańców wymagają nie tylko strategicznych polityk krajowych, lecz także elastycznych, lokalnych narzędzi prawnych i instytucjonalnych, które umożliwią rozwój i ochronę zieleni na najmniejszych, często prywatnych działkach.

Słowa kluczowe: prawna ochrona mikroprzyrody; ustawa o ochronie przyrody; ogrody społeczne; zieleń miejska; adaptacja do zmian klimatu; inicjatywy oddolne